

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BOKOR JÓZSEF ÉS DR. BUDAY JÓZSEF.

IV. ÉVFOLYAM.

III. FÜZET.

1885. MÁJUS.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká téssen titeket.

János VIII. 32.

A „Magyar Philosophiai Szemlét“ a Magyar Tudományos Akadémia támogatja
ugyan, de a lap szellemi irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség
felelős.

TARTALOM:

1. Nőnevelésünk és az iskola. — *Felméri Lajostól.*
2. A szabad akaratról. — *Dr. Öreg Jánostól.*
3. A gazdaság fogalma. II. közlemény. — *Dr. Kiss Mihálytól.*
4. Dr. Horváth Cyrill élete és bölcészete. III. közlemény. — *Dr. Nemes Imrétől.*
5. Értesítő: A philosophia helytfoglalása főiskoláink tanrendjében az
1884/5. iskolai év 2-dik feléről. II. közlemény.
6. Levelezés. Az igazság és philosophia nevében. — *Dr. Maczki Valértől.*
7. Hírek.
8. Ujabb philosophiai művek.

BUDAPEST.

KÓKAI LAJOS KÖNYVKERESKEDÉSE.

1885.

A „Magyar Philosophiai Szemle“ megjelenik kéthavi füzetekben, tehát évenként összesen 6 füzetben, mintegy 30—35 ivnyi tartalommal.

Előfizetési ár: egész évre 5 forint. Egyes füzet ára 1 forint.

A lap szellemi részét, s általában a szerkesztést illető tudósítások a szerkesztőséghez (**Dr. Buday József, II. kerület, fő-reáliskola**), az anyagi részt s kiadást illetők pedig **Kókai Lajos**hoz (Károly-utca, az ev. főgymnasiummal szemben) küldendők.

Fölhívás.

A magyar philosophiai munkázkodás újabb történetét (1848-tól napjainkig) megírni szándékozván: tisztelettel fölkérem mindazokat, kik ez időszakban magyar nyelven bölcseleti művet, értekezést, stb. irtak, hogy munkájuk teljes címét, megjelenési idejét s helyét velem tudatni sziveskedjenek.

Dr. Buday József.

KÓKAI LAJOS könyvkereskedésében megjelent művek.

A bölesészet jelentősége a jelenkorban és jövőben. Irta <i>Vellentszey Mór</i> , ára	—30
A classika philologia jelesebb munkásai életrajzokban. Irta Dr. <i>Bátszel Aurél</i> , I. k. A 16., 17. és 18-ik század első felének jelesebb philologusai, ára	1.80
Ágnes asszony. <i>Arany Jánostól.</i> Értekezés. Irta <i>Thewrewk Árpád</i> , ára	—30
A görög szinpad gépei. Forrás-tanulmány. Irta <i>Thewrewk Árpád</i> , ára	—30
A magyar költészeti irodalom kézikönyve. Irta Dr. <i>Marki József</i> . Füszve	—40
A romok. Elmékedés a birodalmak átalakulásáról. Irta <i>Volney</i> , fordította <i>Szalkay G.</i> , ára	1.20
A teremts gondolata. A bölesészettudori fok elnyerése végett. Irta <i>Gschwandtner Ferencz</i> , ára fűzve	—60
A tulajdon böleselete. A budapesti kir. egyetemen pályakoszszoru nyert dolgozat. Irta <i>Rádai Lajos</i> , ára	—80
Az agyvelő és szellem. Az élettani lélektannak vázlata gondolkozó közönség számára. Irta <i>Piderit Tivadar</i> , fordította <i>Horváth József</i> , ára fűzve	—60
Chateaubriand és kora. Irta <i>Bodnár Zsigmond</i> , ára fűzve	—60
Egy magyar mint görög versirő. Irta <i>Ponori Thewrewk Árpád</i> , ára	—30
Faludi Ferencz mezőnyei. A mezőnyre és a kiválóbb mezőnyirőkre vonatkozó értekezéssel. Irta <i>Thewrewk Á.</i> , ára	—40
Gondolkodástan. (Logica). Irta <i>Warga János</i> , ára	—50
Irodalmi értesitő. Az 1874-ben megjelent magyar könyvek jegyzéke. Szerkesztette <i>Marki Sándor</i> , ára fűzve.	2.40
Ugyanaz 1875-re, ára fűzve	2.40
Költészettan tanodai s magán használatra. Irta <i>Szabó K.</i> Ára	1.50
Lélektan. (Psychologia) Irta <i>Warga János</i> , ára	—50
Magyar nemzeti lant. 200 magyar népdal férfinegyesekben. Összeállította <i>Goll János</i> , ára fűzve	2.50
Magyar nyelvűvárlatok. <i>Török Árpádtól</i> , 3 fűzet. I. ára 30 kr. II. 30 kr. III.	—30
Magyar nyomtatott munkák a XVI. és XVII. századból. Ismerteti <i>Thewrewk Árpád</i> , ára	—35
Magyar zenészeti lexikon. A zenetudomány legszükségesebb ismeretei, a hazai és nálunk polgárosult zenészek, zeneszerzők, hangszerkészitők, zeneirők stb. életrajzai, továbbá a hangszerek ismertetése s a zenében gyakran előforduló idegen szavak magyarázata. Szerk. <i>Ságh Józ.</i> ára fűzve 2.80, diszk.	4.—
Mire való az a görög nyelv? Bizalmas levelezések, melyeket egy titkos levéltárban felfedezett <i>Thewrewk Árpád</i> , ára	—20
Négyesdalok zsebkönyve. Férfi-énekkarok antholog. gyűjt. Szerk. <i>Bartalus Istv.</i> és <i>Gyertyánffy Istv.</i> Ára fűzve	2.—
Párhuzam Vörösmarty és Arany mint epos-költők között. Irta <i>Margalits Ede</i> , ára	—60
Petőfi-e vagy Arany? Irta <i>Török Árpád</i> a „Petőfi-ház“ inditványozója. Ára	—25
Theognis. <i>Thewrewk Árpád</i> tanártól, ára	—30

NŐNEVELÉSÜNK ÉS AZ ISKOLA.

„Avégre, hogy igazabb útra tereljük a fiatal leányok új nevelési rendszerét, legelső teendőnk, hogy kivegyük őket a szokásos általános műveltség alól. Nem a fiatal leányok lyceumainak kell majmolni a fiúk lyceumait, hanem az utóbbiak tanuljanak az előbbieket helyes módszerén“. Legouvének ez a két mondása azt az igazságot hangsúlyozza, hogy a fiúk és leányok iskolázása nem lehet azonos.

A haladó civilisatio oly társadalmi viszonyokat teremtett és teremt minden nap, melyek közt a műveletlen nő szintűgy nem bir többé fennmaradni, mint a hogy nem maradhat fenn a férfi.

A gőzhajók korszakában a család hajójának kormányzását nem hagyhatjuk annak a kezében, aki csak evezőshajó kormányzásához ért, vagy aki épen a sors szelére bizza a családi kör vezetését. Abban talán mindnyájan egyet értünk, hogy a leányokat nevelni kell; de arra még kevesen gondoltak, hogy őket természetöknek megfelelő módon, s ne a fiúiskolák rendje és módszere szerint neveljük.

Leányiskoláink eddigelé a fiúiskolák gyarló utánzatai. A fiúkat a középiskolák rendszerint az egyetemi vagy mondjuk tudós pályákra készítik elő, s a menyiben a leányokkal felső iskoláikban ugyanily tanulmányokat végeztetünk: természetök legsajátságosabb vonásait ignoráljuk.

Hogy középiskoláink növendékei a törvényben kifejezett „magasabb általános műveltséget“ (höhere allgemeine Bildung) elérik, úgy hiszem, hogy jelen tanításrendszerünk legnagyobb hívei sem merik fennhangon mondani. Az érettségi vizsgálatok országsszerite ismeretes eredménye, igazabban eredménytelensége azt hirdeti, hogy sokfélét jól tanulni teljes lehetetlen. És mi mégis a fiúiskoláknak erre a meddő útjára tereljük leányaink nevelését. A sokféle tantárgy felületes ismeretébe szerelmesek lettünk. A mindenből valamit tudást általános műveltségnek kereszteltük, s utoljára elhittetjük a tanítókkal.

a szüléssel és a közönséggel, hogy eleget tettünk a női természet követelte műveltségi igényeknek, holott jó formán az egész semmi egyéb, mint egy kontár módra másolt idegen rendszernek halvány másolata.

I.

A mai iskolázás az elmét ismeretekkel ruházza fel, ahelyett, hogy művelné, vagy a mint régen mondták: pallérozná. Inkább felruház, mintsem erőket gyakorol; innen van, hogy dressura foglalta el a nevelés helyét. Az elme művelésére nem jut idő, mert gondolatokat közlünk a növendékekkel, a helyett, hogy saját élményekre tételnénk szert velök, holott valójában csak ezekből nőhet ki a tulajdonképi egyéniség, és annak lelke a művelt elme. Nem engedjük, hogy a növendék általános fogalmai belőlről nőjenek ki, hanem rájuk adjuk, velök elsajátítatjuk, holott a szellemművelés inkább a meglevő kincseket tárja fel, mintsem idegen vagyonnal gazdagít.

Ám a nőnevelésben éppen erre az imént említett művelésre, gyakorlásra van kimondhatatlan szükségünk. Hiszen a fiatal leány csupa érzékenység és képzelet, minelfogva gondolkodását kell erősíteniünk és ítéletét edzeniünk, hogy uralkodó hajlamait fékezni bírja, mert ellensúly nélkül azok könnyen tévútra vihetik.

Idevág Darmesteter A. tanárnak az a megjegyzése, hogy Franciaországban, ezelőtt néhány évvel, a leány-lyceumok és a tanító-nőnevelő-intézetek tantervét készítő bizottság nemcsak azt tartotta szem előtt, hogy mély ismerettel ellátott tanítónők növekedjenek, vagy hogy az alapos nevelés áldásait biztosítsa a lyceumi tanulóknak, hanem mindenek előtt azt, hogy inkább az értelmet műveljék, mint az emlékezetet, s inkább a józanészt és a gondolkodó erőt, mint a különeködő kutatás iránt való izlést. A bizottság tagjainak főtörekvésök az volt, hogy a fiatal leányokban kifejtsék azt az egészséges ítéletet, melyre oly égető szükségök van a nőknek és anyáknak a háztartás és a gyermek nevelése alkalmával fölmerülő számos és minduntalan ismétlődő nehézségek között.¹⁾

Ez nem azt teszi, hogy a leányok neveléséből számüzzük az érzelmet és képzeletet; csak azt, hogy ezeket az ítélőerővel hozzuk

¹⁾ Proceedings of the International Conference on Education, London 1884. III. köt. 395. l.

összhangba. Nagyon keveset tartunk az oly háziasszonyról, aki a szükséges dolgok beszerzése helyett csecsebecsékért és fényüzési cikkekért rajong; s a hasznos, de nem szembeötlő cikkek helyett a ragyogó, de hasznavehetetlen dolgokra költekezik. Ehhez hasonlít az az egyén, kinél az érzelem és a képzelet az ítélőerő rovására fejlett ki. Alig van szebb mint tiszta és szilárd ítélet, melyet az érzelem emel s a képzelet színez; de viszont alig van veszélyesebb, mint az ítéletől megfosztott, vagy mondjuk — fékevesztett érzelem és képzelet. Ha a phantasiának nincs szilárd támasza, melyen m. e. lábát megvethesse: ostora lesz a családi életnek, s zsarnoka a szívnek. Ilyenkor a képzelet a szív helyére lép, és helyette szeret vagy gyűlöl; — mint Hume mondotta — a ragyogó phantasiájú emberek, a képzelet fékezése tekintetében, hasonlóak az oly angyalokhoz, kik, a biblia kifejezése szerint, szemeiket szárnyaikkal takarják el.

De tartsunk sorrendet, s mielőtt a női természet jellemzéséhez fogunk, egy pár szóban tájékozódjunk a felől, hogy minő irányok vannak a leányok középiskolázásában? Azért szólok csak középkutatásról, mert az elemi iskola s a tanulmányok elemeibe való bevezetés fiúkra és leányokra nézve csak egyforma lehet; valamint a szak tanítása végett szervezett intézetek pl. képzési-, zene-, műipari stb. iskolák vagy akadémiák sem alkalmazkodnak külön sem a fiúk sem a leányok természetéhez, hanem megfordítva, kitűzött célokhoz képest, a két nem alkalmazkodását igénylik. A tudományos buvárkodás az egyetemeken szintén nem lehet más a nők és más a férfiak számára. Cambridge-ben s Párisban, a Sorbonne-ban és a College de France-ban a természettudományi sőt a történelmi studiumokat is a nők a férfiakkal vegyesen hallgatják. Ez az eset semmiképen sem áll a középiskolákról; azok a legnagyobb mértékben tekintetbe vehetik mind a fiúk, mind a leányok természetét, mert úgy gondolom nem a fiúk vannak a gymnasiumokért, s nem is a leányok a felső leányiskolákért.

Ezt a jogát azonban az emberi természetnek csak most kezdjük felismerni. Az ó- és középkorban (s kivált ez utóbbiban) többnyire az iskolát valami felsőbb rendű (egyházi vagy társadalmi) érdek személyesítőjének tekintették, s annak a kedvéért háttérbe szorították vagy épen feláldozták az egyén általános vonásait. Az iskola, s az ő fixrozott tanrendszere volt a nap, mely mellett a tanulók csak a bolygók

szerepére szorultak. Az ó- és középkorban szintúgy, mint a renaissance korában, a Vittorino da Feltre Casa giocosajától le a mult század második felében virágzott Basedow-féle philanthropinumig, a fiuk és leányok (a mennyiben t. i. az utóbbiakat komolyan tanították) egyféle iskolában tettek szert a műveltségre.

E részben az újkori neveléstudomány új útát kezd törni; a megújulás azonban eredetileg nem a férfi és nőtermészet tanulmányozásából indul ki, hanem inkább társadalmi, elméleti érdekekből következő a nők felső oktatását s e végre külön iskolák berendezését. Igen természetes, hogy épen az említett ok és a megszokás miatt legtöbb ember ma is azt tartja természetesnek, hogy a fiúk és leányok egyforma szervezett intézetekben, s egyöntetű módszer szerint tanuljanak. Észak-Amerikában ennél fogva rendkívül nagy az oly polgári és középiskolák száma, melyekben a fiuk és leányok vegyest járnak.

Tanuságos adatokat olvasunk J. Eaton e tekintetben az Egyesült-Államok főtanfelügyelőjének 1883-ban megjelent egyik értesítőjében. Nevezett tanfelügyelő ugyanis, épen a vegyes iskolázásra vonatkozólag, bizonyos kérdéseket küldött a nagyobb és kisebb városok hatóságaihoz, s egyszersmind tudakozódott, hogy micsoda előnyös oldalát látják a fiuk és leányok illetén iskolázásának? 340 nagyobb és kisebb város küldte be feleletét, melyek közül 285-ben vannak meghonosodva a vegyes iskolák. Ezek közt 158 azért kedveli e rendszert, mert „jótekingó,” 101, mert „gazdaságos,” 81, mert „szokásos,” 78, mert „alkalmas,” 59, mert „természetes” és 14, mert „részhajlatlan”; 19 nagy és kisebb város pedig különböző okokból, a vegyes iskolázás ellen nyilatkozott. Megjegyzésre méltó, hogy e vegyes iskolákban a leánygyermek hat éves koruktól fogva egész 21-ik évökig tanulnak, s hogy az iskolák többségében a leányok száma jóval felülmúlja a fiukét.

Az amerikai rendszertől eltér a mi európai rendszerünk. Francia- és Angolországban a leányoknak külön középiskoláik vannak, sőt Angolországban egy pár egyetemi rangu collegium is (Girton College, Newnham Hall), mely utóbbiak az Egyesült-Államokbeli Vassar College-hez sokban hasonlítanak. A francia és angol leányiskolák úgy vannak szervezve, hogy kivált a felső osztályokban, a nehezebb tantárgyak közül szabadon választhatnak a leányok olyanokat, melyek tehetségöknek leginkább megfelelnek. E részben nagyon tanúságos lehet ránk nézve a Sèvres-i „École normale secondaire pour le jeunes

filles“ szervezése alkalmával, az intézet szellemi vezetőjének (Madame Favre-nek¹⁾ és a tanárnőknek (Mesdames les Professeurs de Sèvres; első ízben ezzel a címmel mutatták be őket J. Ferry miniszternek) iratlan lapot (carte blanche) adott a közoktatási miniszter s belátásaikra bízta a női természetnek megfelelő intézet szervezését. Ez intézetben a tanulóknak, az első három évben, a rendes studiumokra 15 órájuk van hetenként, s a mellett a rajzra, írásra és zenére 5 órájuk. A 4. és 5. évben (felsőbb tanfolyam) már csak 13-ra megy a kötelező órák száma (erkölcsbölcselet 1 óra; francia nyelv és irodalom 4 óra; élő nyelvek és irodalmak 3 óra; művelődéstörténelem 2 óra; csillagászat és phys. geographia 1 óra). Ezenkívül tetszésszerint választhatnak 4 illetőleg 2 órát az ókori irodalmi, vagy a matematikai tudományesoportból.²⁾

II.

A fiuk és leányok első sorban testi szervezetöknél és az azzal járó készségeknél fogva különböznek egymástól. Férfiaknál a test-szervezet a cselekvés, Schopenhaueriesen szólva a cselekedni — akarás kifejezése; nőknél az érzelem — életé. A természet úgy rendelte, hogy a nő főszerve a szív legyen, hogy ő azzal lásson, értsen és fogjon fel. Hiszen a nő mindig igazat ad annak, a kivel rokonszenvez. Mihelyt hite az illető (pl. férje) logikája csalódhatatlanságában megrendül, iránta való vonzalma is hanyatlani kezd.

Az érzelmeknek ez a túlsúlya hozza közel a nő természetét a gyermekéhez. Mintha a természet szándékosan tette volna, hogy az anya és gyermeke testi rokonságának a kettőjük közti értelmi és erkölcsi rokonság legyen a folytatása. Az anya gyermekét egyszerre tejével, hangjával, tekintetével, beszédével és édesgetéseivel táplálja.

¹⁾ Jules Favre özvegye.

²⁾ Proceedings stb. 386. l. Általában a francia leánylyceumokban egy harmadnyival kevesebb a tantárgyak száma, mint a mi felső leányiskoláinkban. A heti órák száma 20; de a 4. és 5. évben csak 12 s azon kívül néhány más facultativ tárgyat is választhatnak a két utóbbi évben a (16–17 éves) leányok. A németeknél szintén ezt sürgetik éppen kiváló szakférfiak; pl. Wiese e szavakkal: „Für die Gesundheit des Leibes und der Seele würde solche Freiheit erspriesslicher sein als die fort-dauernde auf eine Menge von Gegenständen verwandte Anstrengung, welche jetzt in den öffentlichen Schulen meist auch den Mädchen zugemuthet wird.“ (Paedag. Ideale und Proteste. Berlin 1884, 128-ik lap.)

Igy alakul a kettőjük örökös rokonszenve, holott a gyermek mindig úgy nézi atyját, mint fölötte vagy legalább tőle bizonyos távolban álló lényt.¹⁾

A saját érzelmeire hagyott nő, ha t. i. azokat az ész nem tékezi, szintoly rabja a pillanat benyomásainak, mint a gyermek s könnyen a szélsőségre vetemedik. A positivum azaz alsó fok az a formula, melylyel a nők nem nagyon szeretnek élni. Jóban — rosszban egyiránt hajlanak a legfelső (superlativus) fokra. Ez az oka, hogy a nő okoskodása csak ritkán áll oly szilárd lábon, mint vonzalma vagy ellenszenve. Vagy a mint egy felső leányiskola tapasztalt tanára (Noeldeke) kifejezi: a férfi tárgyiasságával szemben áll a nő subjectivitása, mely főként az ítéletet vakítja meg. A fiatal leányok dolgozataiban a személyek vagy angyalok, vagy ördögök: náluk a szentség és a semmirevalóság között közép fok nincs; túlságba hajtják mind a jót, mind a rosszat, s ezt a törekvést magaviseletökben is vajmi gyakran felismerhetni.²⁾

A nők ítélete abszolút; a középutat vagy megszorítást sem a dicséretben, sem a gáncsolásban meg nem szenvedik. Dicsérd meg csak egy nőnek bájait; emeld ki termete, szeme, szája, keze tökélyeit: de tégy komoly kifogást, hogy — mint Molière mondja — „kis ujján nagy körmöt visel”: eljátszottad kritikáddal magasztalásod összes értékét, mert szívében csak e bírálat fulánkja maradt. A nők szemében, vagy mondjuk felfogásában, e világ dolgaiban, nem vegyest fordul elé a jó a rosszszal, hanem minden vagy föltétlenül jó, vagy föltétlenül rossz; a szerint a mint minket szeretnek, vagy megvetnek: istenek vagyunk, vagy daemonok.³⁾ Ez a könnyen elvakító subjectivitas az oka annak is, hogy az asszonyok, ha magok közt vannak, támadásra vagy védelemre folyvást készen állanak. Társaikat vizsgálván és általuk vizsgálztatván, tudják, hogy kölcsönös elnézésre nem számíthatnak. Ide vág szintén Noeldekenek az a tapasztalata, hogy a nő ritkán emelkedik a valódiság tiszta látására; neki minden dolog személyes. És ez természetes, mert a személyes elem a szívhez, az általános pedig az észhez szól. Innen van az is, hogy a nő nem bír

¹⁾ Liebrich, *Lettres aux mères de la famille*, Paris, 1884, 70 - 71 l.

²⁾ *Revue de l'Enseignement* 1884. 8-ik köt. 506. l.

³⁾ *Lettres*, stb. 72. l.

cosmopolita lenni. Vonzalmainak ez a kis térre való szorítása már a kis leányban nyilvánul. Míg a kis fiú katonáival hódító hadjáratra indul, csatákat vív és a képzelt ellenséget irgalom nélkül lakaszabolja vagy feláldozza saját eszméinek: addig a kis leány bábuját öltözteti, altatja, s ha betegnek képzelet, odaadással ápolgatja. Ime hogyan irta rá a természet a fiú idegrendszerére a nagy világot, a világpolgár bajait; a leányéra ellenben a kis világot, az anyai szív gondjait. A férfi lehet cosmopolita; szeretheti egyszerre nejét, gyermekeit, a múlt és a jövő nemzedékeit, s ráadásul az öt földrész jelenleg élő összes lakóit; de a nő ezt nem teheti, mert érzelme sokkal intenzívebb, mint a férfié, s szeretetét nem oszthatja meg az emberiség és gyermekei közt. Az egyest nem áldozhatja fel az általánosnak: a családot az államnak vagy éppen a cosmosnak. S ha ellenvetésül valaki a spartai nőket hozza fel, kik fiaikat az államnak feláldozták: igaz, csakhogy Lyeurgus törvényei azelőtt már kivetkőztették volt őket nőiségükből s bizonyos fokig férfiakká tették.

A nőnek, mint a gyermeknek, gyors és átható a megfigyelő ereje. Egy szempillantással átlát rajtad és egész egyéniséged leltárát megkészíti. Tekintetének meg van az a fölfedező vonása, mely az álarc alá rejtőzött igazi arcot észreveszi, s a hizelgő szavak labdaczába takart epét megérzi.¹⁾

A nő lelkének lelke, életének élete, minden gondolatainak és összes cselekedeteinek rugója a szeretet. Csak ő tud szeretni számítás nélkül, idegen motivumok nélkül, csupán csak azért, hogy szeressen. Ez nagy erénye a nőnek. Sőt szeretetét még a tárgyakra is átviszi; hiszen a mint a leányiskolák férfi tanárai tapasztalták, azt a ragaszkodást, melyet a leányok valamely tanítójuk iránt tanúsítanak, (a tanítónőkhöz rendszerint hidegebbek,) átviszik az általok tanított tárgyra is, s így sokszor inkább a személy, mint a dolog iránt érzett vonzalomnál fogva látnak buzgósággal egy vagy más tárgy tanuláshoz. Ez a magyarázata annak is, hogy a mysticismus, melyben a végtelen szeretet elnyeli, sőt mintegy eltemeti az ember minden tehetségeit, legnagyobb viszhangra a nők szívében talált. A kolostorok történelmében számos oly apáca neve fordul elé, kiknek testszerkezete nem bírta azt a határtalan szeretetet, melylyel az isteni „jegyes“-hez

¹⁾ I. m. 73. l.

vonzódtak. Ellenben, minthogy a férfi szeretetébe mindig vegyül bizonyos foku önzés, talán nincs eset rá, hogy valaha szerzetesnek porhüvelye az említett nőkéhez fogható vonzalom hordozója lett volna.¹⁾

A nevelésnek nem lehet az a feladata, hogy a leányt philosophussá tegye, s rászoktassa szíve dobbanásának az elemzésére; főlösképpen lenne belsejére irányozni figyelme sugarát, hanem igenis a kültárgyakra, melyek kellemesen vagy kellemetlenül izgatják. A nő nem ízenhet hadat érzelmeinek, hanem igenis képzeletének, mely azokat gyakran nagyítja. túlzásba viszi s ekként meghamisítja.

Ezért kell a nőknél mindenkifölött az ítéletet és józan észét gyakorolni. A józan ész értelmi tehetségeik közt az, a mi a kenyér a mindennapi elegeink közt: mindennek alapja, főfökelék, melyre minden percben rászorulunk; ellenben az elmeél és a képzelet annak csak a fűszere. A józan ész a solid anyagból készült ruha, mely megvéd az időjárás mostohasága ellen; ellenben az elmeél és képzelet a csipkekendő és szalag, mely igen kedves, mikor az ég verőfényes. Minden beszédeink és cselekedeteink igazi mérlegelője a józan ítélet, ez az a sószer, mely megóvjá minden más tehetségeinket a megromlástól.

Hova kell nagyobb csapás, mint az ítélet nélkül működő elmeél, mely önhittséget nemz, s minden valamire való tulajdonságunkat a hiúság vásárára viszi. A nőt kiragadja háza köréből, s a társadalom nagy világába dobja; elrabolja hallgatag szerénységét, bőbeszédűvé és saját elmésségével élőhozakodó és dicsekedő kalmárrá teszi. „Egyetlen hő vágya és reménye életemnek — ugymond G. Elliot — valamely női kötelességre szert tenni, s életemet arra szentelni, hogy a tiszta esendes boldogság napi sikerét láthassam más valakinek az életében“.

„Az emberek közt történt forgolódásaim közepette, ugymond Montaigne, gyakran észrevettem azt a bünt, hogy ama törekvés helyett, hogy másoktól szerezzünk tudást, inkább azon vagyunk, hogy mások szerezenek tőlünk, s szorongva rakjuk ki portékánkat, a helyett, hogy a másokéra szert tenni törekednénk“. Az a Labruyère-i mondás, hogy minden szerencsétlenségünk kútfeje, ha magunkra lenni nem tudunk, talán senkin sem teljesebben, mint a

¹⁾ I. m. 85. l.

gyenge ítéletű nön, a ki házából formaszerint kihureolkodik, s mindenestől a társadalomba telepedik.

Az ilyen vágyva-vágyik a meglepőre, a rendkívüli, s az ismeretlenre, mert az ismertre már ügyet sem vet. Ám ha egyszer valaki a józanész köréből eltávozott, s a meglegedés paradicsomából kiűzetett: lehetetlen többé visszatérnie. S ha kifogy a társaséleti szórakozásból, mintsem kitegye magát a magába szállás gyötrelmeinek, inkább a legképtelenebb regények olvasásában keres szórakozást és beteges képzeletének tápszert.¹⁾ Egy szóval beteljesedik rajta a Shakespeare-i mondás: „Szintoly beteg, ki eltelik a sokkal, mint az, a ki a semmi mellett éhezik“.

A fegyelmezetlen képzelet tüzére valóságos olaj a regényolvasás. Csak azt találja vonzónak és érdekesnek, ami túljár a valódiság határain, ami szertelen vagy csudás. Molière vígjátékait sok helyt nem merik leányok kezébe adni, mert nagy zajt ütnek egy-két illetlen szóból, melyeknek mérgét — a comikum sava elvévén, az ártatlan szívben nem hagynak nyomot; de a mi veszélyesen felzavarja a szív nyugalmit, azok a regények szenvedélytől izzó lapjai, melyek különben illedelmes kifejezéseikkel az ifju képzeletét lángra gyújtják, s vérét forrásba hozzák.²⁾

Az ekként vagy más módon elkényeztetett elme megszokja az újság ingerét is. Az illető csak egyszer olvas el valamit; de már másodszor nem. Az újból való olvasásra elengedhetetlen a reflexio. A férfi gyakran újból olvas valamit, a nő ritkán. Természetes mozgékony-sága nem engedi a megállapodást; tárgyról-tárgyra röpíti, vagy mondjuk — hurcolja.³⁾

Eme vonásokhoz járul még más is. A fiú elvekre tesz szert; a leány tüneményeket vesz észre; innen van, hogy a nő nem annyira feltaláló, mint utánczó. Teremtő ereje aránylag gyöngye; igen félénk arra, hogy járatlan helyekre, ki nem kémlelt vidékekre szárnyaljon. Sajátíttasd el két egyenlő fejű ifjúval és hölgygyel ugyanazon mértékben a vegytant, természettant és természetrajzot: bizvást az előbbi fog eredeti vizsgálódásával új ösvényt verni. Míg a nőtől legtöbb esetben, valamivel ügyesen bánni tudó; a férfiből fölfedező válik.

¹⁾ I. m. 88—89. l.

²⁾ I. m. 90. l.

³⁾ I. m. 61. l.

A nemes becsérzetet, mely a férfinál a legfenköltebb törekvések és a legnagyobb áldozatok forrása, a nőnél igen gyakran gyarló hiúság helyettesíti. A nő feláldozza a valóságot a látszatnak, a dolog lényegét a külsőnek. E miatt van — mondja Noeldeke — hogy a becsület-érzet és az ironia felköltése a fiúknál gyakran csodákat tesz; ellenben ugyanaz a leánynevelésben nagyon veszélyes lehet, mi miatt náluk csak rendkívüli óvatossággal használhatjuk ez eszközöket, vagy éppen örökre lemondunk róluk.¹⁾

A nőknél szintűgy mint a gyermekeknél, nagy szerepet játszik a forma s a külszin. Nagy súlyt helyezvén a külsőre, az embereknek és a dolgoknak ez az oldala költi fel, vagy hűti le érdeklődéseket. Ez a leányiskolákban a fiúiskolákétól eltérő hibának lesz a kútfeje, mely nem kis gondot okoz a tanítónak. Hallgassuk csak az öreg Noeldekét e részben. „A leányok — úgymond — hirtelen lesznek szórakozottak és figyelmetlenek; egy csekélység, pl. a tanár új ruhája, a tanítónő új szalagja elégséges, hogy figyelmöket a rendes kerékvágásból kiköcckentse; valósággal csak tapasztalt szem bírja fölfedezni ezt az ő gyakran takargatott figyelmetlenségeket. A fecsegéssel, a hiúsággal meg az ingerlékeny érzékenységgel, mely néha görcsös csuklásban tör ki, és a szeszélylyel, szintén sokat kell vesződni a leányiskolai tanárnak. Továbbá résen kell lennie élénk képzeletök miatt, mert igen könnyen megtörténik velök, hogy átlépik azt a határt, mely a hazugságot a zavart képzetektől elválasztja. Ellenben csak kivételesen esik meg, és akkor is csak számos tanulótársa jelenléte által fokozott erejű érzelme hatására, hogy a leány magáról megfejtkezve, orcátlanságra vetemedjék. Ezekről eltérő vonásokat mutat a fiúiskola. Ugyanis a fiúkban felbuzgó erő őket gyakran minden beavatkozás ellen való forradalomra készíti. E mellett a fiúk a formaság megvetése következtében, könnyen érdesekké, durvákká és illedelemtől megfélemedzőkké válnak. Bármely szabály úgy tűnik fel gyakran nekik, mint lealázó iga, s istenítik a függetlenséget.“ E kép kiegészítéséül még azt is elmondhatjuk, hogy míg a fiúk kétélyre és vitára hajlandók, addig a leányok igenis készek a hívésre; úgy hogy sokkal nagyobb fontosságú dolog számukra szerezni gondos és határozott tanítókat, mint a fiúk számára. A leányok szilárdabban ragaszkodnak

¹⁾ Revue de l'Enseignement, 1884. 506. 1.

minden új elmélethez (pl. Darwinismushoz) mint a fiúk. Úgy járúlnak ők ahhoz, mint szarvas a híves patakhöz. De ha a leány elméje speculációra és elvekkal bánni tudásra nem alkalmas, szíve annál bámúlatosabban vonzódik a költészethez, legkivált a lyrához és mondhatni csordultig tele van a táplálékra vágyó vallásos érzettel, melyet elhanyagolni veszedelmes volna.¹⁾

III.

A fentebbiek következtében a leányok nevelésében nevezetes szerepet kell juttatni a figyelemedző és az erkölcsi érzületet szerző tanulmányoknak. A vallás, a történelem és irodalom s a természettudományok nagyon közreműködhetnek e részben. A fiatal leányok az ó- és új-szövetségi iratokból meríthetik legbiztosabb vallásos meggyőződéseket, melyek egész életükön át kísérik, világosítják és melegítik gondolataikat és cselekedeteiket. Hiszen nem szent történetekből győződnek-e meg, hogy az ember hit nélkül gyöngye nádszál? Nem a bibliában foglalt csattanós példák tanítják-e, hogy az istenétől elpártolt ember elpusztul, mint a fatörzstől elszakított ág? Nem e könyv lapjairól tanulja-e meg a gondviselés vigasztaló dogmáját, mely az élet egét szelid derűvel tölti be; s nem az idvezítő életéből tanulhatja-e meg legjobban, hogy beszédeink semmitérők, ha érzelmeink és cselekedeteink meghazudtolják?

Aztán költői emelkedettség dolgában, mely könyv versenyezhet az ó-szövetséggel? Volt-e valaha a zsoltáriróhoz fogható lyrai költő? Az emberi fájdalmat tolmácsolta-e valaha ember hívebben, mint a hogy Jeremias siralmaiban írva találjuk? Mely föld ismer magasabb életbölcséséget, minő a bölcs Salamoné? S a kormányzás mesterségben találtak-e fel az ő alapelveinél ujabbakat és fenköltebbeket? A Job könyvéről nem ismerték-e el a legnagyobb költők (Byron, Goethe), hogy a világirodalom páratlan remeke?

Hátha hozzáveszszük a mondottakhoz azt az egész ó-szövetségen végig vonuló nemzeti együttérzést, a szoros együvértartást minden lapon éreztető erkölcsi és faji kötelekeket; a családi szeretet és igazi önfeláldozás drámai jeleneteit, melyek a patriarchák korát e részben oly tipikussá teszik; s ha végül arra is adunk valamit, hogy a keleti természet élő arcvonásaival s az ott élt népek természetének epikus

¹⁾ Lettres stb. 71. l. — Revue de l'Enseignement, 1884. 507. l.

vonásaival, mondhatnám vérforgásával — is színről-színre megismerkedik a növendék: azt hiszem, lehetetlen be nem látni, hogy a ház leendő őrszelleme a bibliánál termékenyítőbb könyvet és a fenkölt érzületre serkentőbbet nem olvashat, nem forgathat. És az annál fontosabb, mert a vallást nem lehet tanítani, mint valamely tudományt. Az a szív dolga, s a szívvel és érzülettel nem lehet argumentálni.¹⁾

Valóságos csapás lenne az emberiségre, ha vallásosak, csak hosszas és fárasztó tanulás útján lehetnének. Ekként a vallás a kiválasztottak kis csoportjának lenne a kiváltsága. Jó szerencse, hogy nem így van. Hogy a tudományt szeressük, azt ismernünk kell; hogy a vallást ismerjük, azt szeretnünk kell. Nem mindenkinek adatott tudni, de minden szív bir szeretni, s ez a szeretet emeli szívünket istenhez. Az anya és a tanító vallásosságából kapják másodsorban a leányok az előbbiekkal analog érületi elemeket.

A biblia mellett ott van a természet, melynek — úgy szólva — első kötetét teszik a természetrajzi tárgyak. Hadd ismerkedjék velök a leány, s értse meg azoknak szép és szent nyelvét. Hiszen úgy is mintegy természetes rokonság van az ifju leányok és a természet között. Azt a kis leányt, a ki gondtalanul szökdél a rét virágai közt s tépi-szakgatja a mező lilomát, mert nem tekinti egyébnek, mint tarka színek és bizarr alakok gyűjteményének, minden tudományos névtár útvesztője nélkül is annyira vihetjük, hogy meg bírja különböztetni a növények nagy családait s fel tudja ismerni általános vonásaikat. Első feltétel e végre, hogy a tanító kézikönyvet ne adjon a leánykák kezébe; hiszen a természet a legszebb képes könyvet a legdrágább szőnyegre kiterítve tartja előnkbe. Valóságos istenkisértés azt mellőzni. Itt az a fődolog, hogy a leányok ma g o k érezzék, ma g o k kezeljék s ma g o k vizsgálják a természet e remek alakzatait. Ez a studium úgy lesz a szem-, a kéz-használni tudásának és az értelmes megfigyelésnek nevezetes iskolája. Az ily módon vezetett gyermekek repesnek az örömtől minden kimenés alkalmával. Nekik többé a kankalin nem pusztá sárga virág lesz, mint volt azelőtt, vagy a conservatismus jelvénye, mint a minek a modern városi nép tartja, hanem elmés tervezetű esuda, megfejtésre méltó rejtvény, betűzésre érdemes talány.

¹⁾ Liebrich, Lettres stb. 95—97. l.

Ily tanítás mellett minden útszéli virág egy egy nevezetes lecke tárgya lesz: egyikről azt fogják megtanulni, hogy valóságos husevő teremtmény, mert csak éjjel nyílik ki, hogy az éjjeli rovarokat magához vonzza, a másiknak azért van ilyen meg amolyan színe, hogy más rovarokat csalogasson magához; egyik tuskés, hogy némely élődi rovarokat magától elriaszson; a másik pelyhes, hogy szintén más apró élősdiektől meneküljön. Az igazi hatású tanítás hasonlít ahhoz, minőnek Müller Miksa Cambridgeben, a 70-es évek derekán, egy sanscritista tanár collegájánál tanuja volt. Ezelőtt — ugymond Müller — alig néhány nappal tanuja voltam, hogy egy sanscrit-buvár barátom Cowell, cambridgei tanár, ki szenvedélyes botanikus is, hogyan mutogatta a gyermekeknek a rózsza kelyhén levő öt levelet. Mindenki tudja, hogy azok kettejének mindkét oldalán egy sereg pihe van, a más két levél nem pelyhes; de az ötödiknek egyik olala ismét az. Ez a fölszerelés arra való, hogyha a kehelylevelek két oldala összehatókozik, a pehely őket a leggondosabb háztartási elvek szerint mindentől megóvjá. Ez a tény magában is annyira érdekelt, hogy semmi szükség tovább menni, s még azt is kutatni, vajjon öntudatos, vagy öntudatlan erők műve-e ez?

A gyermekek azonban legfuresábbnak találták azt a verset, melyet a középkori szerzetesek erre a tüneményre faragtak, s mely így szól:

Quinque sumus fatres, sub eodem tempore nati,
Sunt duo barbatí, duo sunt sine barba creati,
Quintus barbatus, sed barba dimidiatus.

(Öten vagyunk testvérek,
Mind egy órában születtek:
Kettőnk álla pelyhes, kettőnké nem az,
Ötödikünk álla félfelől csupasz.)

A gyermekek ily módon nemcsak a természet műhelyébe pillantanak be, hanem a középkori kolostorok sötét fülkéibe is, és belátják, hogy gyakran ott bukkanunk bölcseségre és költészetre, a hol legkevésbé várnók. Ily módszerrel odáig vihetjük őket, hogy tanulni valójokat nemcsak fejökkel, hanem szívökkel is megtanulják és a haladás nyitja ebben rejlik.¹⁾

Az efajta természettudományi tanulás a gyermeket eltölti igazi

¹⁾ Journal of the women's Education Union 1876. folyam.

lelki örömmel, s mély tisztelettel a természet fenséges törvényei iránt. „Gondolod — ugymond Spencer H.) hogy amit az avatatlan, pusztá hópehelynek néz, nem lesz-e magasabb rendű társítások szerzője arra nézve, a ki egy mikroskopen át nézi a hó-jegecek bámulatosan változatos és elegáns alakjait? Gondolod-e, hogy a parallel réteges gömbölyű szikla szintannyi költészetet fakaszt a tudatlan elméjében, mint a geologuséban, aki tudja, hogy ezen a szirten millió évekkel ezelőtt egy jégtenger siklott alá? A ki ifjúságában növényeket, rovarokat sohasem gyűjtött, felényire sem érti azt az érdekkört, mely az ősvényekhez és élősvényekhez fűződik. A ki valaha ásatagokat nem keresett, alig van fogalma azokról a költői eszmekeapcsolatokról, melyek az ily kincsekkel rokott helyeket környékezik.“

A mily emelőleg hatnak a leány szívére a szent történetek tanulása alkalmával a keleti népek házi élete, s a nagy szabású és mégis egyszerű életképek, képletek, hasonlóképen hat a természet tanulmányozása. A szív eltelik édes érzülettel, és a minden lépten nyilvánuló törvényszerűség napi kötelességeink teljesítésére ösztönöz. Ellenben a házi és társas életben minket környező sok mesterkélt alaprajzú és kivitelű mű, megzavarja a lélek békéjét, s utját állja a kötelesség-érzet kifejlődésének s szárbaindulásának.

Nemcsak a mesterkéltségnek nagy ellenszere a természet kedvelése, hanem fentartja az izlésbeli szerénységet is s ezzel eltávolítja a nagyra vágyó törekvéseket, a gőg és az önszeretet lázas izgalmaikat. Tudjuk, hogy az izlés egyszerűsége mily könnyen eltűnik és megromlik a mai salonéletben, s hogy rákövetkezik az a végtelen unalom, melynek, hogy a terhétől szabaduljon a szív, gyakran a legtilosabb szenvedélyekhez menekszik.

Hányadik anyának jut eszébe, hogy a természettel való barátkozás attól a végzetteljes ellenségtől is megszabadítja gyermekét, melyet életuntságnak neveznek.

Leányainknak a természettel való viszonya mai napság jóformán a sétában határozódik. A sétálókat valaki három csoportba sorozta. Az első és legnépesebb osztályba esnek a hiuságból sétálók, hogy ruházatuk fényét és szépségét mutogassák. A második osztályt alkotják, a kik egészségök fentartása céljából járkálnak; harmadik sor-

1) Education, intellectual, moral & physical, London 1861, 45. l.

ban jő a természetbarátok kis serege, melynek tagjait a természet megáldotta a tájfestők módjára látó szemmel, és mélyen érző szívvel, hogy a természetből a sphaerák zenejét mintegy kiérezzék.

A szív külső szerve a fül. Ha a természettel benső viszonyban élő nőnél a szem az érzékek Dianája, a fül bizonynyal az érzékek Minervája lehet. A zene minden művészetek közt a legtársítób. Kifejezhetjük általa azokat az érzelmeinket, melyeknek nyilvánítására tehetetlen a beszéd. A leány szívét nem egyszer lepi meg bizonyos benső elégedetlenség, vagy valamely szeszélyes érzélem, melyeknek leküzdésére a zene (zongora) akkordjai igen alkalmasak, mert szót adnak a néma fájdalomnak vagy búskomolyságnak. Hiszen ha művész bujának alakot adhat — festményben, költeményben vagy dallamban, fájdalma bizonyos elmerengő s vigasztaló örömmel lesz a valódi forrásáva.¹⁾

Emellett a zene az értelem és figyelem gyakorlásának is nevezetes eszköze. Hangjegyeket olvasni egyik erőteljes gyakorlása a figyelemnek. A zenét játszó leány kénytelen figyelni keze járására, a hangjegyekre s a darab összhangjára. Természetes, hogy a zenei tanulmányon itt komoly erőfeszítést s nem hiúság vagy szórakozás rovatába tartozó briliáns lármát értünk, mely ma szokásos és divatos.

De hát e tekintetben, s általán a komoly munkát igénylő összes studiumok tekintetében, nagy vétkei vannak a jelenkornak. Elpuhult erkölceinkből, erélyes meggyőződésünk hiányából, parafa-természeti jellemünkből és abból a nemtörődő közönyösségünkből, mely ma — mondhatni a bon ton-hoz tartozik, mintegy kényszerűséggel foly, hogy a legnehezebb dolgokat nagyon könnyedén vesszük. Az erényt szintűgy mint a vétket egyforma közönytlyel tekintjük, s csak annyiban lesznek jelentékenyek ránk nézve, a mennyiben anyagi érdekeinkre hatással vannak. Oda kezdünk jutni, hogy csak azt az erényt kedveljük szívünk (vagy talán szavunk) szerint, mely zsebünket védi, s csak az oly vétket gyűlöljük isten igazában, mely ránk nézve anyagi crisissel járhat. Természetes, hogy a család körébe is beviszszük a társas élet eme hamis mértékeit, s ott meglazítják a jellem és az értelem erélyét, s aláássák a figyelmet. A szertelen okoskodás és idét-

¹⁾ Lettres, 110. l.

len nyugtalankodás vérszegénynyé teszi a szülékbe vetett tántoríthatatlan hiten alapuló engedelmességet; az értelem nem a szellemi szerzemény lassú felszívódásában talál enyhületet, hanem az ismeretanyag halomra hordásában. Ez aztán nem válhatván gyermekeinkben hússá és vérré, nem is termékenyíti értelmöket, s nem is javítja szívőkét. „Asszonyom“ — úgy mond Liebrich — ha népmeséink valamelyik tündére azt ajánlaná, hogy az ön leányai fejét teletölti fényes ismeretekkel, anélkül hogy ők igazán dolgozzanak és fáradjanak, azt tanácsolnám, hogy ajánlatát utasítsa el.¹⁾

A munka jó és szent dolog; s hogy ha meg nem volna, föl kellene találni. De ma el kezdjük felejtetni, hogy a munka, mint az ima, a lelket nyugalommal és derűtséggel tölti el. Aki a munkát, mint terhet kerüli, az az unalom rabja lesz, a mi ellen aztán a világ minden mulatsága tehetetlen. Családban és iskolában egyiránt szokják arra a leánygyermek, hogy midőn leckéjéhez fog, szintúgy szedje össze magát, mint midőn imádkozik.

Az angol középiskolák templomaiban egyik régi szabály, hogy „a szem tétova ne kalandozzon.“ Tehát az angol még az imának is megadatja azt az egyenes testtartást, mely kizárja a lélek szórakozását, ellenben mi a munkába is beviszszük vagy beengedjük a könnyelműséget vagy számba nem vevést, mely mint az üveghasáb a napsugarát, a figyelmet szétszórja, s a szellemi munka komolyságát meghamisítja.

Ez a hiba annál végzetesebb lehet társadalmunkra, mert nálunk a civilisatio, ha jól szemügyre vesszük, valójában nem egyéb, mint a felszínen uralgó vallásosság és erkölcsösség, kirakatként szereplő tisztesség és illedelem. Szellemi művelődésüket eme vízenyős részekről, hogy ne mondjam békanyáltól megmenteni, első renden egészséges nőnevelésünk lenne hivatva, mert hiszen a nők szövik a mi családi erkölcsünket, nemzeti szokásainkat. S ugyan ki látott valaha takácsot, aki üres szövőszéken, hozzávaló anyag nélkül tudott volna szőni?

A rajz szintúgy mint a zene, hasznos s egyszersmind kellemes gyakorlás, mely azonban sok időt igényel. De a ráfordított idő nem vesz el, hanem megtérül a jó ízlésben, a szem ítélő erejében, melyre a leány gyermek a szép alakok utánzása és előállítása által tesz szert.

¹⁾ Lettres stb. 111—3 lap.

A női szem, mely a tárgyak körvonalát szabatosan és pontosan fel bírja fogni, kiváltképen alkalmas a rajzra.

A rajzot akkor kezdje a leány, ha keze elég szillárd, s szeme egy kissé gyakorlott. Hamar bele unna a művészetbe, ha csak reszkető kézzel bírná meghúzni a tárgyak körvonalait, s ha nem lenne némi izlése a körvonalok szépsége és összhangja iránt. A növényező kirándulásokban, a növény alakok, levelek és a gyümölcsök megfigyelése tökéletesen elegendő bevezetés a rajz megkezdéséhez.

A rajz a zenét, abban mulja felül, hogy az értelemhez szól, holott ez az érzelemhez fordul.

A rajzban minden megszabott és határolt, a zenében minden folyamatban van és korlátlan. Rajzban az izlés egybeolvad az itélettel, mely észszerű okokra támaszkodik; holott a zenében az izlés csupa érzelem, s mint olyan, valami egyéni.

Más oka is van, hogy a leány miért becsülje többre a rajzot a zenénél. A rajz otthon tartja, a zene ellenben hazulról elvonja, mintegy üzve-üzi a világba. A rajz a természetbe viszi, s szépségeihez édesgeti; a zene a salortába csalogatja, s annak fényességéhez, s szemkápráztató csillogásához szoktatja.

A természet remekei magábaszállásra készítetik az ifjú szívet; ellenben a mely leány zenei akkordjait a salonok tapsa kíséri, az könnyen ittassá lesz a dicsőségtől, ítélete megzavarodik s rendszerint dölyfössé vagy önhitté válik.¹⁾

Az elme legjobb gymnastikája a nyelvtani gyakorlatok, s az anyanyelvi tanulmányok. Irodalmi termékekben, ép mint zenében, csak class. darabok lehetnek a tanulmány tárgy. Tehát a romantikai elemeket zenében és irodalomban egyiránt kerülni kell.

Az a forradalom, melyet a romanticismus az irodalomban eszközölt, a zenecompositiókban is nyilvánult. A classicismus érzés- és gondolatbeli egyszerűségét és bájait mindkét téren a romanticismus szenvedélyessége váltotta fel. Az alatt az ürügy alatt, hogy több szenvedélyt, igazságot és természetességet öntenek bele, valósággal több zajt, több contrastot, s a túlzásnak nagyobb mértékét adták rá. Az egyszerűen és természetesen folyó érzelmet megtörték, s mintegy feldarabolták; a megkezdett gondolatot, vagy eszmét hirtelen félbe-

¹⁾ I. m. 114. l.

szakitják s átugranak egy másikra, a mely szintűgy félben marad, mint az előbbi. Erőnek-erejével a váratlant, a hatásost hajhászszák, mely ellenkezik a valódi szépséggel, a szépség folytonosságával. Mondhatnók a class.-styl egyszerű, tiszta, mint a neki megfelelő érzés, mint a class. kor zenéje; a romanticismusé bonyolult, grotesque, mint a mai cultura hullámain hanyódó s hatásával küzködő modern ember érzelmei. Az eszme-szegénységet a kifejezés bizarrságával takargatják. Ma a zenei és irodalmi alkotások általán véve inkább meglepni és megrendíteni akarnak, mintsem tetszeni vagy megadni. Mit is mondanak csak Rubinstein legújabb operájáról („Nero“) a legilletékesebb műbírálok: „R. arbeitet auf möglichste Anhäufung greller Effecte und roher Massenwirkungen hin, er leistet insbesondere an blendender Augenweide aller Art wirklich das Ausserordentlichste.“ A bírálat végeredménye pedig az, hogy a dalmű zenéje nem ér semmit, hanem igenis a decoratiók, a costumeök, a ballet és a fényes kiállítás megérdemlik a megnézést, mert „Nero gehört unbedingt zu den grössten **Sehenswürdigkeiten** des Hofopertheaters.“ (N. Fr. Presse, 1885. ápr. 22. sz.) Tehát a par excellence zenei darabok maholnap a hallásra nem lesznek érdemesek, csak a látásra vagy nézésre. És ennek a siketítő zajjal járó zenei pompázásnak a társas élet legalsó köreire is meg van a maga ártalmas hatása. A népeleti traditiókból, ősi érzelmekből és eredeti nézletekből táplálkozó népdal természetét és dallamát is jórészt meghamisítja, mert ma a nép is inkább kiabál, mint dalol, s inkább szánandóan sóhajtoz, mint érzéssel énekel. Oly sok dolog van, mi a magyar nép szívéből régen dal alakjában tört ki; de a mely érzelmi humust a központból (fővárosból) elterjedő cikornyás vagy érzéskorbácsoló operette-zene mindinkább leiszapol. Így indulnak kiveszésnek a nép- és a családi élet ősi gyökérszállai, mint a hogy kipusztulnak a gőzhajójárta mozgalmas folyóból a halak.¹⁾

¹⁾ Theuriet egy francia jeles népdalgyűjtő érdekesen beszéli el, hogy midőn ő (talán a 60-as években) népdalkeresésre indulva vidéken, hogyan utasították el a társadalom legkülönbözőbb köreihez tartozó nők és férfiak; s hogyan figyelmeztették, hogy mióta az operette uralkodik, a nép se nem dalol, se nem táncol. Lavisse pedig — a jeles historikus — lelkéből fájlalja, hogy a fr. nép elfelejti a régi nemzeti hagyományokat és azokat a Párisból a vidékre özőnlő grotesque refrainekkel helyettesíti. (Revue d. d. Mondes 1882. 895. l.)

Népdalaink tanúsága szerint, régen a nép a természettel együtt élt; mert érzelmei kifejezése végett, a természet tüneményeiből indul ki, vagy azokra hivatkozik, mint Homér; ma azonban mindinkább elidegenítik tőlük.

A zenében a futamok csak az ujjak könnyedségét mutatják, de sohasem a játszó zenei érzelmét. Mozart egyszerű adagiója végtelenül többet ér e tekintetben, mert nem igényli ugyan az ujjak repülését; de igen a dallam átérzését, s pedig ez a zenei műveltség alapköve.

Azok a rohanó futamok beférköztek ma az értelemnek és izlésnek kitűnő iskolájába, az anyanyelvbe és irodalomba is. Ma azokban is a fül és száj helyett, a szem és a kéz szerepelnek inkább; pedig a nyelv teste a hang, mely a szájból a fülbe és szívbe (kedélybe) hatol, hogy vele közölje lelkét, élő tartalmát. Az anyanyelv szavai ma már inkább a szemben, a látásban élnek és nem a fülben vagy a hallásban. A mai rohamos olvasás miatt a könyveken csak átrepülünk, mi miatt lehetetlen a lélek valódi részvéte; s minekutána a nézlet és érzés csak lassu lépésben járnak a szemhez képest, szerényen visszahúzódnak s édesen szenderegnek, míg mi szemünkkel gyorsvonatszerű excursiókat teszünk.¹⁾ Így aztán igen szépen üres hüvelylyé, phrasis-gyűjtemény né válnak a nyelv szavai és szólamai, mi miatt elcsenevészedik mind a szóbeli, mind az írásbeli styl, és nőink ajkain is mind ritkábban csendül a szókkal együtt az igaz érzés. Ily módon lesz az anyanyelv és irodalom a szelleműresség nevelésének kitűnő disciplinájává, mondatok collectiójává, melyeket a növendék csak szájában hordoz, de szívében soha. Ez az oka, hogy a leányiskolákban, (még inkább, mint a fiúkban), az u. n. styl-gyakorlatokban és fogalmazványokban is csak elvétve találjuk a legbecsesebbet, a növendékek élményeit, azaz azt, amit a növendék maga érzett és gondolt. Mindent, képet, szólamot, kölcsönvesznek, minden leírt örömük vagy fájdalomuk képzelt; tehát semmisem az övék mindabban, amiknek az ő szellemök arculatát a leghívebben kellene tükrözni.²⁾ Ime így termeljük, vagy talán gyártjuk leányiskoláinkban a rohamosan tanított és felhalmozódott studiumok által az üresfejjel

¹⁾ L. erről Hildebrand R. jeles értekezését: „Vom deutschen Sprachunterricht,“ Leipzig 1879, 52. s. köv. l.

²⁾ Liebrich, Lettres stb. 83. l.

kapcsolatosan az üres szívet, s aztán hosszú képpel csudálkozunk, hogy rengeteg a fecsegő, az affectáló és az igaz érzés dolgában koldus, mondhatni semmit érezni nem tudó nők száma.

Tovább menve alig van valami, a mi a növendék-leány elméjét inkább rászoktatná a lustaságra és tehetetlenebbé tenné a kitartó figyelemre, mint az u. n. könnyebb olvasmányok, tárcacikk-stylban készült tanulmányok, melyekben tárgyról-tárgyra röpked a gondolat, s leginkább a kíváncsiság és hiúság jó izgalomba. Hasonlítanak ezek ahhoz a zenei eljáráshoz, midőn valaki a solonok kedvéért esupa keringők, négyesek, s más táncdarabok játszásában gyakorolná magát.

A képzeletnek, izlésnek, ítélőerőnek nagyon sikeres iskolája lehet nőkre nézve a historia, még pedig első sorban a hazai történelem. Ez a működésben levő nagy erkölcsi igazságok tanítómestere, mert előadja, hogy egy népcsoportban minő vágyak és törekvések consolidáltak időjártán szokásokká, erkölcsökké és intézményekké, melyek a nemzet egységét alkotják érzésben és gondolkodás-módban. A történelemnek u. n. költői részét is nagy haszonnal tanulhatnák a leányok. Ha a költő a történelmi alakokban és eszményekben intuitív erélyénél fogva megtalálja a legjellemzőbb vonásokat, melyeknél fogva ők vagy azok korukra hatással voltak, költői leírása, vagy jellemrajza szintoly igaz lesz történelmileg, mint maga a történelem. E részben Vörösmarty „Zalán futása“, Katona „Bánk-bán“-ja, Arany „Buda halála“, a magok nemében szintoly becses, sőt bizonyos tekintetben becsesebb historiai tanulmány-tárgyak, mint akár a leghitelesebb chronicák följegyzései.

Ily módon a történelem leányiskoláinkban a költészet és erkölcstan gyakorló tanfolyama, s a hazaszeretet nagy építőmestere lehetne. Az igaz patriotismus megalapítja bensőnket, idealisálja őseinket; hősiességeket és szenvedéseiket, erényöket és bátorságukat előtérbe állítván, a jelent összeköti a múlttal, az ifjú nemzedéket solidaritásba hozza az ősökkel, s eltölti a hazaszeretet szent tűzével. Ám abból a világtörténelmen való végigrohanásból (itt is a gyorsvonaton járás miatt elmarad a legjava rész!), mely az idő rövidsége miatt a leányiskolákban még fokozottabb, lehetetlen még tiszta nyugodt átpillantásra is szert tenni; a hazaszeretet élesztését s más erkölcsi vonások művelését pedig jó lesz nem emlegetni.

Ekként a történelmet a hajszólo tanításmód legjobb esetben a

diluált cosmopolitismus szerzőjévé, chronologiai herbariummá, erkölcs-tani phrasis gyűjteménynyé, s mumiák leltárává teszi. Leányaik jelen iskolázása — mondhatni — bizonyos művészettel változtatja száraz paleontologiai studiummá a történelmet, mert mintegy erőnek-erejével kirekesztjük belőle az értelmi látókört bővítő elemeket, nem engedünk rá időt a tanárnak, hogy a történelem tanítása alkalmával a jellemekek merőben új continenseit tárja fel növendékeinek, velők addig soha nem hallott nyelv hangjait hallassa, s lelkiismeretök ítéletére úgy hasson mint a hogy hat például az utazás értelmünk bővítésére.

Ám lehet valakinek később a munkaköre nagyon korlátolt; de ha bejárhatja egyszer az eltűnt városok romjait, s hallhatja az annyiszor elnyomott igazság szavát; ha belopózkodhatik a magános fogházakba, hol sokszor az igazság mátyurjai szenvednek: érzülete bizonynyal megtisztul, erkölcsi tapasztalata bővül, s érzülete észrevétlenül a köznapinál magasabb körbe emelkedik. Ime így lehetne a történelem studiuma ezenkívül folytonos gyakorlója a helyeslő és helytelenítő ítéletnek, holott most alig egyéb a historiai datumok szánandó teherhordójának, az Emlékezetnek hajtómesterénél.

A mathesis tanulása azért szükséges leányoknak, mert a figyelmet edzi, kitartó figyelemre és nyomon járó gondolkodásra szoktat. Sokat felölelni e disciplinából azért sem szükséges, mert a nyelvtan ugyanazt a figyelemérőlyt követeli, mint a mathesis; a képzeteket szintűgy egymáshoz fűzi, mint a számvetés a számjegyeket; a nyelvtan nyelvezete szintoly szabatos, mint akár az algebra, s még sem oly szűkkörű. mert a szellem egész életére kiterjeszkedik. „A szó — Mme de Staël megjegyzése szerint — képek, de egyszersmind számjegyek, rabszolgák és szabadok, alá vannak vetve a mondatkötés fegyelmének; de természetes jelentésöknél fogva mindenhatók; ekként a nyelvtan metaphysikájában megtaláljuk mind az okoskodás exactságát, mind a gondolkodás függetlenségét.“

A háztartástan és az egészségtant ezuttal mellőzve (hasznuk úgy is nyilvánvaló) a természettudományoknak egy pár ágáról emlékezem meg.

A természettan és vegytan a gyermekekben csak az értelem mechanismusát gyakorolják. Ha e studiumokat idejekorán kezdik, legfeljebb az újság ingerével, a kíváncsisággal töltik el a gyermeki elmét; de ha az újdonság ingere eltűnik, oda lesz érdek-

lódások is, és marad helyébe a szórakozottság. Ha azonban az elme annyira fejlett, a physikának vagy vegytannak egy-egy fejezete, kísérlet-sorozat (tehát: nem könyv) alakjában a szemnek, kéznek, a szakadatlan figyelemnek, a megfigyelő erőnek, sőt a feltalálásnak is értékes iskolája lehet. Csakhogy az ily fejezetek tanítására nagyon alaposan jártas és élénk szellemű egyén kell, kinek a tanítása alatt az álom meg ne lepje a tanulókat; akinek e mellett legyen elég béketűrése a növendékek ostromló kérdéseire felelni, sőt őket új kérdésekkel a helyes útra terelni.

IV.

Mit szóljak a mondottak után a nők életében oly nagy szerepet játszó kéziügyeségről, továbbá a tapintatról, feltaláló-erőről, időérzékről, melyeknek művelését iskoláink tantervei még nem is emlegetik.

A nő kézi ügyességén a modern nevelés a zongorázás és a finomabb kézi munkákra való készségét érti. Ezek mondhatni az ünnep-napi habitusok; ellenben a hétköznapi munkájára a közönséges háztartási ruhaneműek előállítására és javítására; a főzés mesterségével járó kézfogások, melyek a régi nőknek, mint a ház, néha a falu chirurgusainak szívére kezök tíz ujjába varázsolta: ma mondhatni kivesztek. — Eszünkben sem jut, hogy a háztartás rengeteg apró ügyei szintén megkövetelik akárhányszor a találékonyságot, próbára teszik a nő éleselműségét.

Ha a háznál valamely szükséges cikk hiányzik: mindenki a háziasszonytól várja a hiány pótlását; ha valamely kilátásba helyezett öröm meghíusul, a házinőt tesszük érette felelőssé; ha a rend csak pillanatra is fennakad, az asszonytól várjuk helyre hozását; szóval alig van nap, hogy találékonyságát próbára ne tegye. Igaz, hogy általánvéve a nőt a természet jóval nagyobb foku feltaláló erővel bocsátotta el, mint a férfit; de ebből nem az következik, hogy annak kifejtését a sorsra vagy véletlenre bizzuk, hanem az, hogy lehetőleg kimíveljük. A nyilvános iskolák s a nevelő-intézetek tűzhetnének jutalmakat a leányok saját találmányu leghasznosabb és legjobb munkáira; s azokból buzdításul és tanúságul rendezhetnének, állíthatnának fel egy-egy kis gyűjteményt.

Hogy mily áldás lenne az ily találékonyság, még a betegápolás

alkalmával is, azt csak az bírja elképzelni, aki tudja, hogy egy különben jó lelkű és szeretetteltjes, de magát feltalálni nem bíró nő, minő fonák szerepet játszik gyermeke vagy férje betegágyánál. Szakadatlanul azzal a faggatással gyötri betegét, hogy mit kíván, vagy mit nem kíván, s ekként a testi kínokat lelki fájdalommal tetézi, s magának is rossz ízűt szerez.¹⁾ Ellenben minő boldog a találékony nő, a ki minden órán tud valamit kigondolni, a mivel betege szenvedését enyhítheti; mily gazdagon jutalmat talál a szenvedő ajkain ellebbenő mosolyban még akkor is, ha nem sikerült úgy az enyhítés, mint ahogy óhajtott volna. De a találékonyság valóságosan sánta vagy félkaru nyomorék, ha a kéz a főnek, a correct kivitel a gondolatnak nem tud segítségére jönni a női munkakör jelentéktelennek tetsző ezernyi ezer dolgaiban. Erre a kézi ügyességre és könnyűsége azonban csak ifjú korban lehet és kell gyakorlás útján szert tenni. Nélkülök az élet későbbi szakában a legjobb indulatu nő is könnyen lehangolódik s más-más alakot öltő kötelességeit tehernek tekinti.

Az említett szellemi erély hiánya teszi ma a háztartást a legtöbb nő vállára nehezedő teherre, s „lealázó“ munkák sorozatává; holott a rátermett lélek azt a mechanikai kézfogások, mondhatni a nap-számisság köréből az emberi és humanizáló kötelességek színvonalára emelik. Úgy tetszik, hogy a modern gépekkel mind a konyhába mind a házba igen sok mechanikai elem tolakodott be, s a szövőszékkel és házi patikával együtt legtöbb házból kivonult az a szellem is, melynek örök kisugárzója a ház asszonya volt s mely a háztájt édesen melegítő otthonná, az igaz rokonszenv fészkévé, s a fáradhatatlan szeretet hajlékává tette.²⁾

Ha — ugymond Mrs. Ellis — azt kérdeznék tőlem, hogy e három közül: kézi ügyesség, ismeret és tudomány melyik legfontosabb

¹⁾ Tudtomra csak Angolország némely felső leányiskoláiban tanítják a leányokat a sebkötözésre és betegápolásra.

²⁾ L. erre Mrs. Ellis kitünő két művét német fordításban Hartwigtól „Die Töchter“ és „Die Frauen“ cím alatt (Stuttgart 1845. és 1846). Csudálatos, hogy sem ezeket, sem Liebrich sokszor idéztem művét, mely éltében 1847-ben (tehát Mrs. Ellis sok kiadást ért műveivel majdnem egy időben) jelent meg, mindamellett, hogy telidestele vannak a legigazibb észrevételekkel, sokszor meglepően finom megjegyzésekkel — nálunk senkinek sem jutott eszébe magyarrá fordítani.

a társadalom középosztályához tartozó nőre: azt felelném, hogy okvetlenülül az első, mert az az ő egyik legjobb ajánló levele.¹⁾

Az idő helyes használásáról, és a tapintatról is sokat lehetne mondani, ha már is hosszúra nem nyult volna ez a tanulmány. Hogy a pontosság mily hatással van a háztájak boldogságára, sőt egész nemzedékek jóllétére: nem szükség példákkal bizonyítgatnom. Ezuttal legyen elég rámutatni azokra az erkölcsi károokra, melyek a nő pontatlanságával járnak. Vannak nők, kik hajlott korukban is egy napnak sem bírják elvégezni a munkáját, minél fogva „utánvétellel“ dolgoznak, azaz ma a tegnap munkáját végzik, holnap pedig a mát fogják pótolgatni. Ezek az idő „örökös“ kölesönkérei és hátrálékosai. Sohasem arról beszélnek, hogy mit tesznek, hanem, hogy mit szándékoznak tenni. Ez a „szándékozás“, tervezés az önámítás nagy mestere, a lelkiismeret elaltatója, mely a jellemet henylő álmodozásra szoktatja. „Gyorsan és haladék nélkül épen azt végezni, ami épen most helyes: ez mindig az élet legnagyobb titkai közé fog tartozni“ — ugymond Mrs. Ellis.²⁾ Sok erkölcs, bölcsélet van abban a közmondásban, hogy mindennek megvan a maga ideje.

Lehetetlen, hogy valaki másoknak hasznára lehessen, ha nem érti az idejével való okos gazdálkodás mesterségét; ha nem tudja, hogy bizonyos idő alatt megnyit bir elvégezni; ha nem szokott rá, hogy az apró-cseprő dolgokat mellőzze, midőn rá fontos kötelességei várnak. Ily magunk szoktatása nélkül ígéreteink nagy része a kivitelkor jámbor óhajtássá törpül; barátaink pedig „drága“ csalódásaik árán megtanulják, hogy pontos segélyünkre, vagy idejében való áldozatunkra nem számíthatnak. Így játszódjuk el barátaink bizalmát, és szeretetét, s raboljuk meg ismerőseink és a velünk érintkező idegenek idejét; pedig lehet köztök sok, kinek az idő összes vagyona.

Ha az emberben a kötelesség iránti érzék — a zenei elem, sajnos, hogy ennek akkordjai nagyon megfogyatkoztak, s az iskola nem sokat törődik a hiány pótlásával. A nőknél az a pontatlanság, elkésés ma közmondásos, és oda kezdünk jutni, hogy az a feltűnő, ha valamelyikök az életben pontos. Későn indulni, későn érkezni valahová, későn fogni a munkához, későn tenni jót, későn bánni meg valamit s akkor

¹⁾ J. m. 57—8. l.

²⁾ J. m. 38. l.

esdekelni a megbocsátásért, midőn a kegyelem ajtaja már zárva van: ez a természetes következménye annak az imént említett önámításnak.

Hátha hozzá veszszük a mondottakhoz az elkéséssel együtt járó kedélyizgalmakat, melyek a házi békét felforgatják; azt a fenekestől felfordult állapotot, melyben van a ház, midőn pl. az úrnő nagyobb útra készül. Az indulás reggelén eselésdég, gyermekcsoport és férj valóságos hadilábon állanak; az asszony arcáján az indulatos izgatottság parázsa ég: s csak akkor kezdi igazán boldogan érezni magát a háztáj apraja-nagyja, midőn a ház „őrszellemé,” ezuttal zsarnoka, elutazott.

Minő más areulata lett volna a háznak s minő más érzelmek mozgatták volna a háznépét, ha a ház asszonya elindulása előtt bár egy félórával elmondhatta volna: az útra készen vagyok. Az az utolsó óra mily alkalmas lett volna a csöndes magábaszállásra, az anyai tanácsadásra, mely a gyermek fülében és szívében oly sokáig visszahangzik, a háztartás gépezetének áttekintésére s a eselésdégnek szóló általános utasításokra, a férjjel való bizalmas beszélgetésre, s a háznép minden tagjának szóló nyugodt isten hozzád elmondására, mely könnyet csal a szembe, s mely kinössá teszi az elválást, és édessé a rávaló emlékezést!¹⁾

Kétségtől az ifjúkorban kellene az idő helyes beosztására való érzéket, ezt az egyén és a háztáj boldogságára oly igen fontos vonását megteremtteni a nőnek; de hát a feltorlódott könyv-munka és rengeteg tanulni való miatt, már az iskolában megkezdődik az utánvéttel dolgozás, vagy halogatás, s ekként az iskola az n. n. túlterheléssel, inkább nemzi vagy terjeszti a bajt, mintsem gyógyítja.

V.

A leánynevelésre legalkalmasabb intézetnek a nyilvános iskolát tartom.

A magánneveldek családiassággal takaróznak ugyan, de rendszerint alig egyebek, a szülei ház szánandó torzképeinél. Általában ez intézetek többet ígérnek, mint a mennyit adnak. Noeldeke így jellemzi őket: A szigorú rend, mely gyakran minden életfrisseséget

¹⁾ I. m. 46—7 l.

leforráz, s az édeskés modor, bizony nem pótolják a szülék béketűrő és elnéző szeretetét, sem a szülői ház szellemét.

A szoros rendtartás sem helyettesíti a házi tűzhely szellemét, sőt talán az ellenzéki szellemet költi fel, s oly hibák keletkezésének lesz a motivuma, melyekről az ifjú szív a tilalomfa gyümölcésére való útmutatás nélkül aligha álmodott volna.

Az efajta benlakó intézetek a mellett, hogy a szülői házat nem pótolják, nagyon ritkán jó iskolák. Velök még az a veszély is jár, mely a különböző társadalmi helyzetű, s e miatt nagyon eltérő műveltségű leányok együttéléséből származik. Ez intézetek legnagyobb része, hozzájuk véve az externatusokat is, üzleti vállalatok, gyakran épen a szülék gyarlóságaira speculáló üzletek, melyekben a nyerészkedés céljának áldozatul esik a nevelés magasztos feladata. Egy részök kiváltképpen a salonokra készít elő, s ezt a célt folyvást szem előtt tartva, a belső műveltséget készséggel feláldozza a representálni tudás érdekeinek. Másutt az aesthetikai, vallásos, esetleg politikai irányzatok a túlnyomók, melyekhez képest minden egyéb alsórendű.¹⁾

Így állván a dolog, a leánynevelés igazi célját csak a községi vagy állami, arra való nyilvános és kellően ellenőrzött intézetekben érhetni el.

A családnak nincs mit félni sem a községtől, sem az államtól; sőt ellenkezően, csak oly mértékben valósul meg eszményi célja, ha azzal a község nagy érdekeihez fűződik. Hiszen egy nagy társaságban élés előnyeiről és hasznairól csak akkor lehet valakinek igaz képze, ha annak életében részt vett és bizonyos mértékig annak rendtartása szerint növekedett. Minő erköles és értelmi hasznokkal jár a jól szervezett nyilvános iskolába való járás: legtöbbször inkább csak sejtik, mint tudják.

Első, és mondhatni leghumanusabb hatása a növendékek egy-mással való érintkezéséből fakadó erköles egyenlőség érzete. Ez aztán az iskolában meghonosítja a modern társasélet magasztos elveinek egyikét: a türelmet.

Nyilvános iskolában tanul leány és fiú igaz tisztelettel meghajolni társai értelmi és erköles felsőbbsege előtt. Talleyrand finom megjegyzése szerint, a magán iskolában minden az ember fejébe megy,

¹⁾ Revue de l'Enseignement, 8. köt. 512. lap.

s könnyen megittasodik a dicsérettől; ellenben a nyilvános iskola szabad levegőjén ez a gőz eloszlik, s minden dolog a maga értékére száll.

A nyilvános iskolák levegőjén indul szárba a felelősségérzet és a solidaritás érzete, melyekkel lépést jár a köznek hozott áldozat és az önző vágyak fölött való diadal.

Még a munka terhe is könnyebb lesz a nyilvános iskolában, ép úgy, mint a hogy a római katonák hadjárat alkalmával nagyobb terhet birtak el, mint társaiktól elszakítva. Önként értetik, hogy mind eme vonások főfő kovásza, a kitűnő tanítói kar odaadó nevelése és egyöntetű oktatása. Hiszen csak ily motívum alapján történik, hogy most a tanító lélekemelő példájára a közösség érzete, majd lelkes magyarázatára a figyelem láza villámszerűen csap le és járja át a tanulók fejét és szívét. Ilyenkor a közös tűzhely mellett fölmelegedett szívek unisono vernek s oly szent lángra lobbannak, melynek melegét még az élet alkonyán is érezni véli az aggastyán.

Azt is szükség megjegyeznem, hogy a jól szervezet nyilvános iskolának, nemzeti intézetnek kell lenni. A növendék a világon sehol sem tanulja meg úgy egy közös földhöz, a hazához való tartozását, soha ellenállhatlanabb ösztönt nem kap a nemzet kedélyéletének és alaphajlamainak elsajátítására, s az ezekből fakadó honszeretetre, mint a nemzeti alapon szervezett nyilvános iskolában.

Hogy jól vannak-e szervezve leányiskolánk, arról már szólottam; de hogy nemzeti alapon vannak-e szervezve? arra lehetetlen igennel felelnem. Leányaink oktatásában — valljuk meg őszintén — a haza és a nemzeti geniusz igen csekély szerepet visznek. Hisz oly kényelmes dolog a német iskola szervezetéből kölcsönzött világossággal megelégedni!... Ám a németek és franciák közép- és felsőiskolázásán meglátszik a nagy nemzeti mozgalmaknak újraépítő és a régi alaphoz egy-egy emeletet adó hatása; ellenben a mi középiskoláinkban a figyelmes szemlélő leginkább a mai kor cosmopolitikus és internacionális nivellirozó hatását veszi észre. Mig a német középiskola auláit is hazai tárgyú festményekkel díszíti, mert a középiskolás növendékekben mindenekelőtt a nemzeti érzületet kívánja nevelni: addig mi fiú- és leánygyermekinket a világtörténelem száraz datumaival és nomenclatúráival gyötörjük. Tanítjuk nekik a pyramisokat és építésök célját; de már váraink romjait és a hozzájuk fűződő historiai hagyományokat örök pihenésre kárhoztatott mumiáknak tekintjük.

Jupiter, Neptun és nagyszámu társaik viselt dolgait évekig taníttatjuk, de a hazai monumentumainkhoz fűződő nemzeti regékről s aranyról, gyémántból drágább nemzeti mythológiánkról mélyen hallgatunk. Gyermkeinkkel a világtörténelem tenger-partján gyűjtetjük a színes csigákat, a helyett, hogy hazánk és nemzetünk multjának korall-darabjai és drága gyöngyei halászatára megtanítanók. Hazai történelmünket és nemzeti irodalmuukat korántsem szíverősítés és érzelem-mivelés szempontjából, szóval, nem azért tanítják, hogy az ifjú nemzedék a szívével emlékezzék, hanem inkább, hogy szája öblegetésére használja. Leányiskoláinkban ép úgy, mint a fiúkéban, a nagy történelem megeszi a kicsit, a nagy világ elnyeli a mi kis világunkat — a hazát.

Hát a „gyalogszeres“ vallás-erkölcsi oktatást emlegetsem-e? — Erről szóljon az, hogy hallgatók.

Leányiskoláink nemzetileg színtelen jellemőknél fogva sápkóros állapotban hagyják növendékeik érzületét, mi miatt arra sem valók, hogy a netán különböző nemzetiségű ifjúságot a közös hazához való igaz ragaszkodásra tanítsák, hevítsék.

VI.

Leányiskoláink — mint láttuk — nem oly intézetek, melyekben az ifjú nők megtanulnák fonni-szőni azokat a szálakat, melyek kis otthonjokat nagy hazájokkal összekötik. Az a nemzetietlenség, hogy ne mondjam, cosmopolitismus, mely ez iskolákat jellemzi, hajszálnyi-val sem különb hatása, mint az idegen gouvernanteok terjesztette szellem. A fiúk iskoláiban a cosmopolitikus vonást némileg menthetni azzal, hogy az ő munkakörük a nagy világ; ellenben az a leányiskolában nyilván arcul veri és ignorálja a nők legnagyobb részének természetes hivatását. Hiszen a fiúk középiskolái egyszersmind oly intézetek, melyek tudományos pályákra, egyetemekre készíteneek elő, honnan a nők merőben ki vannak zárva. Az ifjú hölgy életcéljának mintegy a küszöbén érzi magát már a felső népiskolai végső években; ellenben az ifjú férfi életcélja az érettségi vizsgálat letevésekor is még a távol jövőben sötétlik. A fiúkat a középiskolák úgy tanítják, mint a kik a nagy világban (mint államférfiak, bírók, papok, ügyvédek, orvosok, stb.) fognak élni és működni; ellenben a lányok működés-tere, a mikrokosmos, s iskoláiknak bennök a háztáj vezeté-

sére szükséges erkölcsi és érzelmi vonásokat kellene a lehetőleg kifejteni.

A leányiskoláinkban uralkodó polymathia vagy sokbakapkodás, nagyra, mondhatnám toronymagasságra akarja vinni gyermekeink értelmét; de az óránként és naponként egymást üldöző tantárgyak, leányaink fejét tiszta ismeretek helyett „szellemi lármával“ töltik el. Fejőkre aggatják az ismeretek fonatait, körmeiket idegen nyelvek szólamaival kifestik; de erkölcsi és érzelmi természetöket meztelenül hagyják. Tehát parlagon marad természetöknek ép az a része, melylyel a ház, a háznép és a nemzet erkölcei, szokásai javarészét kellene később megteremteniök.

Sajátszerű, hogy a magyar nőket, kik sok száz esztendőn keresztül a háznak és az egyháznak mondhatni kiváltságolt himzőmesterei és sujtás készítői valának, s a kik szöteményeikbe és himzéseikbe beleöltötték a legtisztább nemzeti és házi erények s az igaz kegyelet ezüst- és arany-fonalszárait: e nőket — mondom — a mai „modern“-nek keresztelt nevelés, sokszinű tudomány mázának miatta, mintegy készakarva idegeníti el a kis és a nagy nemzeti család boldogságának legnevezetesebb műhelyeitől. Mintha bizony egy uncia nemzeti érzület, s egy szemernyi háziasság többet nem érne egy mázsa cosmopolitikus tudásnál! . . .

A régi magyar nő munkáját a végzett kötelesség nyugalma, és a nyomában fakadó mosolygó boldogság jellemezte: ám ma ezt, valamint házi és társadalmi életünket, sőt az iskolai munkát is, a kapkodó nyugtalanság s békételen türelmetlenség jellemzi, s ellensúlyozásukra oktatásunk nem ad leányainknak erkölcsi ballasztot, sem történelmi, sem irodalmi, sem vallás-erkölcsi nevelés által.

Régen a magyar házban soha ki nem aludott a háziasság lámpája; ma legtöbb helyt csak paradénak gyújtják meg, s estére sietnek kioltani, hogy a háziasszony nyilvános mulatságba mehessen. Régen, hogy úgy szóljak, — a kandalló erényeire volt büszke a magyar nő; ma a fokozódott nyilvános életben való szereplés és tetszeni-vágyás lesz mindinkább uralkodó tonussá. Mondjuk ki egy szóval: a régi nemzeties nevelés praktikus vonásai keblünknek és mai iskoláinknak a hagyományok iránt való elhülésében lették sírjokat.

Leány-felsőiskolánk, a női természettel és hivatással nem gon-

dolása miatt, nagyon hasonlít egy képzelt tengerészeti iskolához, melyben csupa szépművészeteket tanítanak.

Hogy e rendszernek milyen fonák és szerencsétlen következményei vannak, azt — a közvéleményből ítélve — a szülőknek legalább is fele sajnosan érzi. Legyen szabad e fonákságok közül csak kettőre rámutatnom. A háztartásnak két fővonása van: a physikai és aesthetikai vagy moralis, egyszóval philosophiai, melyek közül ez utóbbiról alig tudnak vagy akarnak tudni leányiskoláink. A háztartás physikai, vagy mechanikai részét elvégzi a kibérelt kéz, a fizetett napszámos; de annak a philosophiai része, azaz a cseléd munkáján túl kezdődő finom izlés, a háziasság szent csöndje és erkölcsi fenköltisége, a kedélyre ható melegség, melynek mosolygó tanúi a házi-istenek, s örökös vendégei a családi erények: — mind-mind a háziasszony érzelmi műveltségére utalnak, s alkotják azt a kört, a hol a legelső államférfi nem a hideg tudás, hanem a szív, a maga meleg érzésével.

Másfelől a leányaink nevelésében elhanyagolt női vonások helyén lábatlankodó polyhistságnak egyenes következménye a hiúság túltengése, s az a fontoskodás, melylyel nőink a modern esiszoltságból felkapott tónushoz és formákhoz a neveltségig ragaszkodnak. Oda jutottunk immár a sok könyvtudásnak miatta, hogy a mézszáros leányát ájulás környékezi, ha vértől párolgó húst lát; a timár leánya nem szenvedheti az atyja műhelyében uralkodó eserszagot; a vászonkereskedő leánya pedig idegessé lesz, ha a pudlira gondol.

Ha a középosztálybeli u. n. „művelt“ nők társaságában megindul a beszéd árja, akarom mondani, megszólal a belső dissonantiának e sokváltozatú orgonája, a legtarkább dolgokat hallhatni, sőt néha ugyanaz az ajk, minden szónak mását leli, mert a maga édes énjét — ha kell, ha nem — mindenbe beleviszi. Mrs. Ellis ezt a hiúságot így jellemzi: „Ha társalgás közben valamely erkölcsi tulajdonság, hiba, erény stb., kerül szőnyegre, kész az ilyes megjegyzés: „Oh, éppen az az én hibám is;“ vagy: „Lásd édesem! ha van erény, melylyel én dicsekedhetem, szentül hiszem, hogy ez egygyel igen.“ Ha adomát beszélnek el, mely valakinek jellemére érdekes világot vet, azonnal hangzik tele torokból a hang: „Ki hitte volna, hogy én annak szakasztott mása (vagy: tökéletes ellentéte) vagyok.“ Vagy hihetetlen könnyűséggel lebben el az ítélet: „Már az szent igaz, hogy magam is úgy (vagy: nem úgy) cselekedtem volna.“ Ha egy nevezetes tájék-

ról vagy kilátás szépségéről van szó: „én soha sem voltam ott, de nagybátyám volt, s ha egy levelem a postán el nem vesz, bátyámmal együtt én is elmentem volna arra a szép vidékre¹⁾ stb. stb. Szóval mindenütt az én túltengése!

Nem mondom, hogy az ilyes félszepségek oka a leányiskola: nagy részesek azokban a család és a társasélet; de azt merem állítani, hogy leányiskoláink e nyavalyákat gyógyítani nem bírják, sőt terjesztik. Terjesztik azzal, hogy elégtelen pihennek, ha növendékeik áhítják a könyvmunkát, „a szók mérgét“; a helyett, hogy bennök a nemes indulatok forrását buzogtatnák és őket, az egész lelket rezgésbe hozó cselekedetekre sarkalnák.

Az angol közmondás szerint, a parlament mindent tehet, csak azt nem, hogy férfit nővé változtasson. Mai leányoktatásunk az ellenkezőre, a nőknek férfiakká változtatására vállalkozott. Megbámuljuk a verklist, ki egy gépezeten három-négyféle dallamot le tud játszani, s nem jut eszünkbe, hogy az iskolát ily géppé degradálni nem szabad. A kintorna lehet a németnek igen szívreható muzsika; de a magyar ember hegedű- és cimbalomszó mellett mulat igazán. Elfeledtük immár, hogy a magyarnak valaha nemzeti hangszere: tárogatója és kürtje is volt.

Meddig folytatjuk még leányaink felső iskolázásában ezt az áldatlan munkát: nem tudom; de kettőt tudok, s az az, hogy 1. Tennyson szép mondása szerint, csak az egymástól eltérő természetű férfi és nő működése változtathatja meg a világ arculatát; s hogy 2. a tudomány soha egy nőt sem tett nagygyá, hanem igenis azok a cselekedetek, melyek őt a háztáj sarkcsillagává, erkölcsi természetünk teremtményévé, s hányódó életünk délibábjává teszik.

Kolozsvár.

Felméri Lajos.

¹⁾ „Die Frauen nach ihren Pflichten und Sitten“, aus d. Engl. übersetzt von Hartwig, Stuttgart 1845, 100—1. lap.